

Geachte veteranen, nabestaanden en genodigden,

Sergeant-majoor der Militaire Administratie A. de Haan rapporteerde begin 1946 het volgende: Op 27 mei 1944 vertrok vanaf de haven van Singapore het Japanse gevangenschip Fuku Maru. Aan boord ongeveer 200 Nederlandse en 1200 Britse krijgsgevangenen, voormalige dwangarbeiders van de Birma-spoorweg, met als bestemming Japan om daar hun slavenarbeid voort te zetten. Op 21 september werd het schip bij San Narcisco, ten noordoosten van de Filippijnse hoofdstad Manilla, door Amerikaanse duikbommenwerpers aangevallen. Twee voltreffers braken het schip, dat in enkele minuten zonk en 1226 krijgsgevangenen in haar ondergang meenam. De overlevenden, 19 Nederlanders en 44 Engelsen, bereikten na zeven uren zwemmen de Filippijnse kust, om daar door de Japanse kustwacht opnieuw gevangengezet te worden. Half december werden zij, samen met 1300 Amerikaanse krijgsgevangenen, ingescheept op de Oryoku Maru; de onderbroken reis naar Japan moest voortgezet worden. Maar ook dit schip kwam in het vizier van Amerikaanse vliegtuigen en kreeg al snel een voltreffer op het achterschip. ‘Enige honderden, als sardines op elkaar gepakt in de laadgangen in dit gedeelte, verloren hierbij het leven. Toen enkelen – vrijwel hysterisch – een poging deden uit het luik te ontsnappen langs de enige ladder en langs alles wat slechts naar buiten leidde, begonnen de Japanse schildwachten door de verstikkende kruitdamp

heen naar beneden te schieten. Velen hebben daarbij het leven gelaten.’

Tot zover het rapport van sergeant-majoor De Haan, die beide aanvallen en uiteindelijk de oorlog overleefde. Hij kon, en gelukkig niet als enige, verslag doen van deze en andere gruwelen aan boord van de ongeveer 200 Japanse krijgsgevangenschepen, die met recht ‘Hell Ships’ worden genoemd. Vandaag herdenken wij hen, Nederlanders, Engelsen, Amerikanen, Australiërs en Romusha’s, Indische dwangarbeiders, die aan boord van de Hell Ships het leven lieten.

Ik ben Wiebe Arts, penningmeester van de Stichting, kleinzoon van een op een Hell Ship omgekomen KNIL-militair en humanistisch geestelijk verzorger bij Defensie. Vanuit die drie achtergronden, en de drie verschillende emoties die daarbij horen, wil ik de vraag stellen wat en waarom we hier ieder jaar herdenken. En waarom en hoe zouden we dat moeten blijven doen?

70 jaar na de Japanse capitulatie bevinden wij ons op een breukvlak in de tijd. Getuigenissen uit de eerste hand worden steeds zeldzamer, details zijn vervaagd en 70 jaren van individuele en collectieve ervaringen hebben de nadruk, intensiteit en uitingsvorm van het herdenken veranderd. Met die veranderingen ontstaat het gevaar dat er een moment komt dat we gaan herdenken om het herdenken, een vaste

datum op de kalender hebben die we vullen met een ritueel zonder inhoud, bij een monument dat alleen de ogen aanspreekt, niet het hart. Laten we voorkomen dat dat moment aanbreekt.

Daarom de vraag wat we hier vandaag herdenken. Herdenken we het verlies van een, soms ongekend, familielid? Herdenken we het verlies van een kameraad? Herdenken we een periode van wetteloosheid en georganiseerde desinteresse in het menselijk welbevinden? Of herdenken we het verlies van een toekomst die zo anders had kunnen zijn dan ze geweest is? Herdenken we om een persoonlijk verlies of ook voor een collectief verlies? Waarop ligt voor ú de nadruk vandaag? De toevoeging van de scheepsnamen maakt wat mij betreft duidelijk dat we vandaag in ieder geval twee nadrukken hebben, namelijk het collectieve en het individuele. Het massale verlies van mensenlevens aan een raciaal verdwaasd en oorlogszuchtig regime, uitgebeeld door het Hell Ships-monument en de zee van bordjes daarvoor. Dit verlies voelen we collectief. De namen op die bordjes benadrukken én verpersoonlijken het individuele verlies, een verlies dat voor iedereen anders is en dat ook anders mag zijn. Een scheepsnaam confronteert en voert terug op het verleden, een verleden dat voor iedereen anders is, een verleden dat leed bracht en toch niet vergeten mag en zal worden. Het slaat echter ook een brug naar de toekomst.

En dat brengt mij bij de vraag waarom we hier eigenlijk herdenken. Herdenken we omdat het gewoonte is en om niemand teleur te stellen? Herdenken we om de jeugd het goede voorbeeld te geven? Herdenken we omdat het nou eenmaal zo hoort. Nee, het antwoord is veel eenvoudiger en oprechter. We herdenken omdat we mensen zijn en we een groot verlies hebben geleden. Al letterlijk sinds mensenheugenis herdenken we onze overleden geliefden; de 10.000 jaar oude hunebedden zijn de eerste getuigenissen van die menselijkheid. Helaas zijn er voor de slachtoffers van de Hell Ships geen individuele graven, geen plaats om te kunnen rouwen; dat is misschien wel het grootste verdriet van de Hell Ships. Een van onze meest menselijke behoeftes, namelijk te kunnen rouwen bij een graf, is onmogelijk. Daarom herdenken wij hier, daarom zijn er de monumenten, en daarom zijn er de scheepsnamen. Zij vervullen een behoefte, voor zowel persoonlijke als collectieve herdenkingen bieden zij een plaats om te rouwen. We herdenken dat we mensen mogen zijn, vrij van dwang en tirannie.

Het eerder aangehaalde rapport van sergeant-majoor De Haan is slechts een van de vele getuigenissen van de gruwelen aan boord van de Hell Ships. Deze gruwelen hebben u, velen met u en uiteindelijk ook mij geraakt, geraakt in de diepste gevoelens die wij als mens kennen, namelijk die van liefde en genegenheid voor een ander. En het raakte ook ieder gevoel voor rechtvaardigheid en geborgenheid, gevoelens die eveneens menselijk zijn. Het is vanuit het verdriet van

het individuele verlies en het gevoel van gemis om wat collectief verloren ging, dat we hier vandaag staan.

Ik ga afronden.

Als herdenken een jaarlijks opgevoerd kunstje wordt, een verplicht moment zonder gevoelde diepgang, dan moeten we er vooral en wel direct mee stoppen. Maar zolang we in staat zijn de herdenking in vorm en inhoud mee te laten groeien met de wensen en behoeften van de direct betrokkenen, nabestaanden én het tijdsgewricht, dan zal de herdenking van de slachtoffers van de Japanse Zeetransporten een belangrijk en inhoudsvol moment voor oud en jong blijven. Een moment van bezinning op het verlies in al zijn vormen, een moment van gevoelde banden met de familiegeschiedenis én de wereld geschiedenis, een moment waar naar uitgekeken wordt en bovenal een moment dat verbindt, door, tussen en over generaties heen. De grote opkomst vandaag en de prachtige uitbreiding van het monument bewijzen dat we klaar zijn voor díe toekomst.

Dank u wel.